

ОДГОВОРНОСТ МАЛОЛЕТНИКА ЗА ШТЕТУ — ГРАЂАНСКОПРАВНА (ДЕЛИКТНА) ОДГОВОРНОСТ МАЛОЛЕТНИКА

„Кривични законик је поставио границе одговорности малолетника: малолетњак који у време извршења кривичног дела није навршио 14 година (дете) не може се казнити, нити се према њему могу применити васпитне мере или мере безбедности прописане тим законом (чл. 65); према млађем малолетнику који је у време извршења кривичног дела навршио 14 година а није навршио 16 година изричу се васпитне мере (чл. 66), а против старијег малолетника који је навршио 16 година може се изрећи и казна ако је у време извршења кривичног дела према својој душевној развијености могао схватити значај свога дела и управљати својим поступцима, ако постоје општи услови за кривичну одговорност (чл. 79).

„Нема никаквог разлога не прихватити ове границе и када се ради о одговорности за накнаду штете. Сасвим је у духу наших позитивних прописа да малолетници до 14 година не одговарају ни цивилноправно већ да за њих одговарају родитељи.

„Међутим, ако се ради о малолетницима изнад 14 година, погрешно би било у имовинскоправном погледу искључити њихову одговорност а исто тако би било погрешно искључити одговорност родитеља. Овакви малолетници су, као што је напред изнето, кривичноправно одговорни; сви су ограничено и пословно способни (могу да закључују уговоре о раду и да располажу својом зарадом). Према томе, они треба и имовинскоправно да одговарају за своје радње и пропусте.”

(Решење Врховног суда Југославије Рез 258/63 од 5 јула 1963.
Збирка судских одлука, књ. VIII, св. 2, с. 39—40.)

1. Проузроковање штете од стране малолетних лица постаје све чешће и чешће како по броју случајева тако и по обиму. Са развојем технике и усавршавањем средстава за производњу и штете од употребе од тих средстава такође су у порасту. Сваки напредак тражи веће жртве. Данашњи малолетници нису оно што су били малолетници од пре сто година. Њихов интелектуални развој је данас бржи. Стога данас и расте број оштећења која проузрокују и малолетна лица. Данас малолетници могу да проузрокују разне штете како другим малолетницима у игри (на пр. ударом неким чврстим предметом) тако и пунолетним лицима и њиховој имовини. Данас се све чешће јавља и криминалитет малолетника (на пр., телесне повреде, крађа, оштећење туђе ствари, итд.) који поред и независно од кривичне одговорности изазива и настајање грађанске деликтне одговорности малолетника да накнади штету коју је проузроковао својом радњом (односно нерадњом или пропуштањем).

Поставља се питање да ли се малолетно лице које је проузроковало штету другоме својом радњом може да обавезе да исту накнади из своје имовине. Питање се своди на утврђивање грађанске деликтне одговорности малолетника — његове деликтне способности.

У објасњењу своје Одлуке Врховни суд Југославије је пошао од правила наших старих грађанских законика различита и да би било најбоље да се по аналогiji примене правила Кривичног законика од 1951 (пречишћен текст од 1959), (1) у којима су постављене границе одговор-

(1) В. „Сл. лист ФНРЈ“, бр. 30/59, измене и допуне у бр. 31/62 а исправке у бр. 37/62 — чл. 65, 66 и 79.

ности малолетника. Примењујући те одредбе Врховни суд закључује да је „сасвим у духу наших позитивних прописа да малолетници до 14 година не одговарају ни цивилноправно већ да за њих одговарају родитељи. Међутим, ако се ради о малолетницима изнад 14 година, погрешно би било у имовинскоправном погледу искључити њихову одговорност[...].”

Не проширујући ово питање и на питање одговорности родитеља за деликтне радње своје малолетне деце, тј. на питање одговорности за другог, ја бих се ограничио само на питање одговорности малолетника за штету коју је он проузроковао својом радњом.

Изгледа ми неадекватним пут којим је пошао Врховни суд у решавању питања грађанске деликтне одговорности малолетника у нашем праву аналогijом са малолетничковом кривичном одговорношћу.

2. Мислим да у нашем праву има места потпуном разликовању грађанске деликтне одговорности од кривичне одговорности уопште тако и разликовању како деликтне одговорности малолетника од његове кривичне одговорности (2). Грађанска деликтна одговорност значи одговорност једног лица за штету коју проузрокује другом лицу својом радњом (односно нерадњом или пропуштањем). Бити одговоран за штету значи дуговати накнаду. Из чињенице проузроковања штете другом лицу настаје обавеза да се она накнади. — Кривична одговорност значи одговорност једног лица за извршено и скривљено кривично дело. Она повлачи за собом изрицање одређене кривичне санкције, казне.

Услови за настајање једне и друге одговорности сасвим су различити. Једно лице ће одговарати за штету ако се није понашало онако како би требало да се понаша, ако је урадило нешто што није требало да уради, ако је пропустило нешто што није требало да пропусти.

У случају грађанске деликтне одговорности узима се у обзир понашање апстрактно пажљивог човека у једној одређеној средини и према њему посредно понашање лица које је проузроковало штету, и ако његово понашање одступа од понашања тог пажљивог човека, он ће бити крив за проузроковану штету и дуговаће накнаду. У случају кривичне одговорности полази се са других позиција: од конкретног односа учиниоца кривичног дела према самом кривичном делу у време његовог извршења, од његових психичких својстава и таквог психичког односа да му се учињено дело може да стави на терет, у кривицу. Према томе, кривична одговорност постоји ако је учинилац у време извршења кривичног дела био урачунљив и ако је био вин. Да би једно лице било кривично одговорно, потребно је да је било свесно значаја свога дела, да је могло управљати својом вољом у време извршења свог дела и да га је хтело односно да је пристало на његово наступање или је држало да ће га моћи да отклони.

Кривично дело је друштвено опасно дело за које је унапред предвиђена санкција. Грађански деликт представља радњу којом се наноси штета другоме и из које настаје обавеза накнаде. У пракси из исте радње једног лица може да настане и кривично дело и грађански деликт али то не

(2) в. др. Живомир Ђорђевић: Одговорност за штету коју причини малолетно лице, „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 1—2/62, с. 136.

мора да буде увек случај. То ће бити случај само онда ако је радњом проузрокована штета која истовремено представља и друштвеноопасно дело за које је предвиђена и кривична санкција (на пр. извршено убиство; из те радње једног лица настаје његова кривична и грађанска одговорност — одговорност за накнаду имовинске и неимовинске штете).

3. Као што је потребно разликовати грађанску деликтну одговорност од кривичне одговорности уопште, исто тако би требало разликовати малолетникову грађанску одговорност од његове кривичне одговорности.

У нашем старом праву (3) сматрало се да може да за штету одговара онај малолетник који има способност расуђивања и који је достигао одређено доба узраста. Способност расуђивања значи способност једног лица да схвати своју радњу, способност разумног поступања. У погледу доба узраста од када малолетник може да одговара за проузроковану штету разликују се Српски грађански законик и Аустријски општи грађански законик (новелирани текст). По СГЗ потребно је да малолетник напуни 7 година а по АГЗ (новелираном тексту) 14 година (када стиче ограничену пословну способност — то су тзв. „недорасли“). И по СГЗ и по АГЗ важи за малолетнике испод седам одн. 14 година апсолутна претпоставка да немају способност за расуђивање, те да не одговарају за штету коју другоме проузрокују својом радњом. Место њих одговарају њихови родитељи односно стараоци.

Наша данашња судска пракса неједнако поступа у питању грађанске деликтне одговорности малолетника руководећи се правним правилима наших старих законика која нису једнака.

Тако Врховни суд Србије примењујући правна правила СГЗ (§ 807), стоји на становишту да је девојчица са навршених 13 година одговорна за проузроковану штету, „јер је одрасла, има пуних 13 година и да је према томе била свесна своје радње [...]“ (4). Међутим, Врховиј суд СР Словеније, примењујући правна правила новелираног АГЗ, закључује да малолетна лица до 14 година живота не одговарају за проузроковану штету (5). Исто схватање има и Врховни суд СР Босне и Херцеговине: „Тужеников син је у време када је тужитељ претрпео штету његовом радњом имао свега 13 година, па не одговара за штету“ (6).

Врховни су Југославије у недавно донетим одлукама прихватио је схватање да малолетник до 14 година не одговара за проузроковану штету „пошто за њега као дете (није имао ни навршених 10 година живота) важи правна претпоставка да није био способан за расуђивање“ (7). У одлуци цитираној на почетку овога рада Врховни суд Југославије резонује да „нема никаквог разлога не прихватити границе“ које је поставио Кривични зако-

(3) Мисли се на Српски и Аустријски грађански законик. Општи имовински законик садржи другачија решења. Он у чл. 575 говори о „незрелој чељади“. За штету коју они проузрокују одговарају лица која су обавезна да такву чељад пазе. Излази, дакле, да малолетници могу да одговарају за штету уколико поседују способност за расуђивање без обзира на доба узраста, уколико, дакле, не долази у „незрелу чељад“. Овај законик није поставио границе узраста за одређивање лица која спадају у „незрелу чељад“.

(4) В. Збирка судских одлука, књ. I, св. 2, за 1956, с. 121.

(5) В. Збирка судских одлука, књ. II, св. 1, за 1957, с. 174.

(6) В. „Правни живот“, бр. 5/1961, с. 83.

(7) В. наш чланак: Учеће малолетника као оштећеног лица у проузроковању штете и подела штете између њега и штетника, „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 3—4/63, с. 542.

ник „и када је реч о одговорност [малолетника — прим. Љ. М.] за накнаду штете“.

Пре него што бисмо се осврнули на становиште Врховног суда Југославије потребно је да нешто кажемо о кривичној одговорности малолетника у нашем праву. За разлику од ситуације коју имамо у нашем позитивном праву у погледу грађанске деликтне одговорности малолетника, у погледу кривичне одговорности малолетника ситуација је сасвим јасна. Постоји позитиван пропис Кривичног законика од 1951 (у гл. VI, „Одредбе о васпитним и казним мерама за малолетнике“, чл. 65, 66 и 79 в). Сматра се кривично одговорним онај старији малолетник који је достигао одређено доба узраста и који је „према својој душевној развијености могао схватити значај свог дела и управљати својим поступцима и код кога постоје остали услови за кривичну одговорност [...]“ (чл. 79 в).

КЗ разликује три категорије малолетника: децу до 14 година, млађе малолетнике од 14 до 16 година и старије малолетнике од 16 до 18 година. Деца до 14 година не могу кривично да одговарају и према њима се не могу да примене никакве кривичне санкције (в. чл. 65 КЗ и чл. 422 ЗКП). За њих постоји апсолутна претпоставка да су кривично неодговорна. Против млађих малолетника од 14 до 16 година могу се изрећи само васпитне мере и мере безбедности. Они не могу бити осуђени ни на какве казне. Стога се може узети да за млађе малолетнике постоји релативна претпоставка о њиховој кривичној одговорности. Она се формално не утврђује приликом изрицања васпитне мере (в. чл. 453, ст. 3, ЗКП), али је њихова одговорност ипак кривична јер васпитне мере представљају посебну врсту кривичних санкција. Против старијих малолетника (а то су лица од 16 до 18 година) може се изрећи и казна ако су с обзиром на своју душевну развијеност могли да свате значај свога дела и да управљају својим поступцима. Овде је реч о посебној кривичној санкцији, казни малолетничког затвора. Према томе, кривична одговорност малолетника са изрицањем казне затвора заснива се на постојању следећег: а) да се малолетник налази у доба узраста између 16 и 18 година; б) да је достигао такву душевну развијеност да је могао да схвати значај свог дела и да управља својим поступцима; в) да је малолетник учинио дело са умишљајем или нехатом; г) да је за кривично дело прописана казна од 5 година строгог затвора и д) да због тешких последица дела и великог степена кривичне одговорности не би била оправдана примена васпитне мере.

Врховни суд Југославије сматра да и за грађанску деликтну одговорност малолетника можемо узети границе које је поставио КЗ за њихову кривичну одговорност: малолетници до 14 година не треба да одговарају ни грађанско-правно за проузроковану штету. И у овом случају та претпоставка треба да буде апсолутна. Врховни суд је оваквим схватањем пошао од тога да су услови за настајање једне и друге одговорности једнаки. Међутим, то нису исте ствари ни када је реч о одговорности малолетника. У случају грађанске деликтне одговорности малолетника треба водити посебно рачуна о његовој способности за расуђивање, тј. о томе да ли се малолетник при проузроковању штете понашао онако како би се понашао

апстрактно разуман малолетник односно пунолетно лице (8). Данас више не би требало узимати доба узраста у обзир као одлучујући чинилац, услов за настајање грађанске деликтне одговорности малолетника тако да се поставља питање да ли би у нашем данашњем праву било потребно одређивање границе доба узраста за малолетнике при утврђивању његове одговорности за проузроковану штету (9). Данашњи малолетници нису оно што су били малолетници у доба наших предака. Данас малолетници брже сазревају и брже стичу знања и сазнања. Стога сматрамо неоснованим став Врховног суда да малолетнике испод 14 година треба сматрати апсолутно деликтно неодговорним за проузроковану штету. Њихову деликтну способност треба утврђивати у сваком конкретном случају према способности за расуђивање па уколико су схватили да њихов поступак одступа од нормалног понашања, треба да одговарају за проузроковану штету без обзира да ли имају или немају 14 година.

У случају кривичне одговорности малолетника мора да се води рачуна и о добу узраста и о душевној развијености и о урачунљивости и о виности. Урачунљивост и виност су психичка својства која се утврђују према времену извршења кривичног дела и у односу на конкретно кривично дело. За кривичну одговорност не узима се у обзир понашање малолетника према понашању апстрактно разумног човека или малолетника већ се узима у обзир његово понашање с обзиром на конкретно извршено кривично дело тако да један малолетник може кривично да одговара за једно кривично дело а да за друго не одговара. И сматра се кривично одговорним само онај малолетник од 14—18 година који је могао да схвати значај свога дела и да управља својим поступцима (потребно је да постоји потпуна урачунљивост малолетника) и ако је за то конкретно кривично дело предвиђена и одређена кривична санкција која се разликује од кривичне санкције предвиђене за пунолетна лица — учиниоце кривичних дела.

У погледу малолетника изнад 14 година Врховни суд стoji на становишту да има места њиховој грађанскоправној деликтној одговорности јер су они и кривичноправно одговорни а и „они су ограничено и пословно способни“. Позивање на кривичноправну одговорност малолетника као аргумент за постојање и грађанскоправне деликтне одговорности не бисмо могли да усвојимо из већ наведених разлога. Исто тако сматрамо да би се могло да дискутује и о томе да ли у нашем праву малолетници изнад 14 година могу да одговарају за извршено дело, тј. да ли постоји кривична одговорност малолетника изнад 14 година. Као што је познато, наш КЗ разликује малолетнике између 14 и 16 и оне између 16 и 18 година.

(8) У грађанскоправној теорији постоје различита схватања у питању утврђивања одговорности малолетника за проузроковану штету: једни сматрају да понашање малолетника — штетника треба упоређивати са понашањем разумног човека, док други узимају да треба поредити понашање малолетника са понашањем разумног малолетника. Ово схватање више одговара стварности јер се малолетник налази у развоју а његов интелектуални развој није исти као одраслог човека који је постигао одређену душевну зрелост.

(9) Нацрт закона о накнади штете не води рачуна о добу узраста малолетника при утврђивању његове одговорности за проузроковану штету већ само о способности за расуђивање (в. чл. 12 и 13). Чл. 12, ст. 1, гласи: „За штету коју проузрокују [...] малолетници који при проузроковању штете нису били способни за расуђивање одговарају они који су на основу закона или одлуке надлежног органа или уговора дужни да воде надзор над њим“.

Против малолетника између 14 и 16 година који се називају млађи малолетници могу се изрећи само васпитне мере и мере безбедности а никакве казне (како оне које се могу да изрекну против пунолетних лица тако ни казна малолетничког затвора која се под одређеним условима може да изрекне против старијих малолетника, тј. оних између 16 и 18 година). Васпитне мере, напротив, могу се изрећи и против старијих малолетника тако да „Законик не прави никакву разлику између кривично одговорних и неодговорних малолетника у вези примене васпитних мера, тако да за примену и избор васпитне мере ово разликовање на кривично одговорне и неодговорне није од значаја“ (10). Сем тога, ЗКП (чл. 454) прави разлику између малолетника против којих је изречена казна и оних против којих је изречена васпитна мера а који су својом радњом проузроковали штету и из које је настала и њихова деликтна одговорност. Наиме, кривични суд може да обавезе на испуњење имовинскоправних захтева само оног малолетника против кога је изречена казна а не и оног против кога је изречена васпитна мера. То је један аргумент више да треба разликовати ове две врсте одговорности и да се ретко оне расправљају на једном месту — од стране кривичног суда. Поступак утврђивања једне и друге врсте одговорности је различит.

Али се исто тако не би могли да сложимо да малолетници изнад 14 година треба да одговарају за проузроковану штету јер су они и ограничено пословно способни. („Могу да закључују уговоре о раду и да располажу својом зарадом.“) Изгледа нам да би данас требало разликовати малолетникову деликтну способност од његове пословне способности. Услови за утврђивање једне и друге способности су различити. Деликтну способност малолетником требало би данас сматрати у нашем праву оног малолетника који је способан за расуђивање без обзира на године узраста, ограничено пословно способним оног малолетника који је напунио 14 година а потпуно пословно способним оног који је напунио 18 година. Пословна неспособност малолетника установљена је у циљу боље заштите интереса малолетникових. Али зато се не може да дозволи да се малолетник заклања за своју пословну неспособност да би другоме причинио штету а он је у стању да схвати недозвољеност свог поступка. Стога треба сматрати деликтно способним па дакле и грађанскоправно одговорним оног малолетника који је способан за расуђивање без обзира да ли је напунио 14 година или није и да ли је стекао ограничену или потпуну пословну способност.

4. Разматрајући питање грађанскоправне деликтне одговорности малолетника дошли бисмо до следећих закључака:

а) Данас има места грађанскоправној деликтној одговорности малолетника за проузроковану штету својом радњом (односно нерадњом или пропуштањем) другом лицу или његовој имовини. Ова одговорност треба да постоји у сваком случају када је у питању малолетник који је достигао такав душевни развој да може да схвати значај својих поступака без обзира на доба узраста, да ли је у питању дете, млађи или старији мало-

(10) Никола Срзентић и др. Александар Стајић: Кривично право ФНРЈ, Општи део, треће допуњено и измењено издање, Београд, 1961, с. 395.

летник. Одговорност малолетника за проузроковану штету треба оцењивати у сваком конкретном случају према његовој способности за расуђивање.

б) Грађанскоправну деликтну одговорност малолетника треба утврђивати поређењем понашања малолетника-штетника са понашањем разумног малолетника а не одраслог лица.

в) Грађанскоправну деликтну одговорност малолетника треба утврђивати независно од његове кривичноправне одговорности јер су услови за настајање једне и друге одговорности различити те се не могу по аналогiji применити прописи КЗ и на утврђивање малолетникове грађанскоправне деликтне одговорности. Као што су различити услови за утврђивање грађанске деликтне одговорности према кривичној одговорности пунолетних лица тако су различити услови за утврђивање грађанске деликтне одговорности малолетника према његовој кривичној одговорности.

г) Способност малолетнику за проузрокавање штете не треба изједначавати са малолетниковом ограниченом пословном способношћу. То су такође различите ствари на које треба применити различита мерила.

Др. Љубиша Милошевић

ЛИЧНА ПРАВА И ЊИХОВ ОДНОС ПРЕМА ЛИЧНОПРАВНИМ (МОРАЛНИМ) ЕЛЕМЕНТИМА АУТОРСКОГ ПРАВА

Са развитком ауторског права, личноправна (морална) овлашћења аутора стицала су своју потврду под називом „морално право“ (*droit moral, moral right, derecho moral, diritto morale*). Међутим, о овом називу се у своје време живо расправљало јер су у погледу његовог усвајања постојала велика неслагања. Његовом прихватању нарочито се противила делегација на конференцији одржаној у Риму 2 јуна 1928 због ревизије Бернске конвенције за заштиту књижевних и уметничких дела којом је први пут на подручју земаља Бернске уније признато „морално право“ једним нормативним међународним актом. Супротстављајући се изразу „морално право“, британска делегација је тврдила да он представља апсурд. По њеном мишљењу, било је излишно и нелогично једно право називати моралним, јер нема неморалних права (1). С друге стране, неке теоретичаре је овај термин наводио на помисао да је лични интерес ауторов заштићен моралом а не правом (2). Насупрот томе, француски делегати су заступали мишљење да треба остати при изразу „морално право“, не због тога што су били уверени да он сасвим одговара већ зато што нису били убеђени да би се могао наћи бољи. Он се данас искристалисао у једну нијансу личног права која тесно повезује личност аутора са његовим делом. Појам „моралног права“ излази

(1) Видети Piola Caselli: *Il diritto morale di autore*, Rim, 1939, p. 31.

(2) Michaélides-Nouaros: *Droit moral de l'auteur*, Paris, 1935, p. 51.